

Weidevogels langs het Zwarte Water in 1997

Een onderzoek naar weidevogelpopulaties in de westelijke uiterwaarden van het Zwarte Water tussen Hasselt en Genemuiden.

M.A. Heinen
Provincie Overijssel
Notitie milieu-inventarisatie 97.04.
december 1997

1. Inleiding

In 1997 is onderzoek verricht naar de aanwezigheid van broedende weidevogels in de uiterwaarden van het Zwarte Water. De oostelijke uiterwaarden zijn geïnventariseerd door J. Bredenbeek.

De westelijk gelegen uiterwaarden tussen Hasselt en Genemuiden zijn onderzocht in het kader van de provinciale milieu-inventarisatie. De resultaten van dit onderzoek worden beschreven in deze notitie.

De kartering is verricht om inzicht te krijgen in de huidige waarden van het gebied voor weidevogels. De resultaten worden gebruikt voor een toetsing van het Begrenzingsplan van de Relatienota.

In 1984 zijn de Zwarte Water-uitwaarden eveneens door medewerkers van de milieu-inventarisatie op broedvogels onderzocht (Bremer et al. 1985). Het is mogelijk de gegevens met elkaar te vergelijken.

2. Ligging en beschrijving van het gebied

Het onderzochte gebied is gelegen in de uiterwaarden van het Zwarte Water tussen Hasselt en Genemuiden. Meer concreet wordt het begrensd door de Mastenbroekerdijk, het industriegebied van Genemuiden en de oeverlijn van het Zwarte Water. De totale oppervlakte bedraagt 257 ha.

De graslanden zijn gevarieerd van samenstelling. Het type met *Engels raaigras* en *Ruw beemdgras* is algemeen aanwezig. Dit wordt afgewisseld door het Grote vossestaarttype, het Witbolgrasland, Dotterbloemhooiland en vochtige tot natte graslanden. In percelen met *Grote vossestaart* groeit lokaal de *Kievitsbloem*. Dergelijke Kievitsbloemgraslanden zijn voor een deel in eigendom van Staatsbosbeheer. Kruidenrijke graslanden hebben een voorjaarsaspect van *Pinksterbloem*, *Veldzuring*, *Scherpe boterbloem* en *Dotterbloem*. Terreinen van SBB zijn verpacht of hebben een botanisch beheer (twee keer hooien per jaar). Staatsbosbeheerpercelen met weidevogelbeheer komen weinig voor. Hier wordt gestreefd naar een gift van 10-20 ton ruige mest per ha eens in de drie jaar (Staatsbosbeheer 1991). Deze mestgift gebeurt echter zeer incidenteel. Doorgaans is er niet voldoende ruige mest voorradig en wordt er enkel door de boeren drijfmest uitgereden of kunstmest gestrooid (mond. meded. SBB). Er wordt niet gemaaid in de periode van 1 april tot 15 juni.

De verpachte en particuliere graslanden worden in het algemeen gebruikt als maai- en weiland (rundvee). De kruidenrijke percelen worden beweid door schapen en/of later in het seizoen gemaaid en gehooïd.

In het zuidelijk deel van het gebied komen riet- en wilgenmoerassen voor. Zij geven het landschap een meer besloten indruk. Verspreid liggen er kolken, sloten, krekken en een klei-afgraving. Er is één perceel in 1997 geploegd en opnieuw ingezaaid. In het gebied komt geen bouwland voor.

In 1984 (tijdens de flora-en vegetatiekartering) en in 1997 zijn gegevens genoteerd over de graslandvegetaties. De gegevens van 1984 zijn afkomstig uit het archief van de provinciale milieu-inventarisatie. In 1984 is ruim 90 % van alle percelen onderzocht. In 1997 is geen intensieve graslandkartering uitgevoerd. Kruidenrijke en natte percelen zijn echter wel op kaart ingetekend. Een vergelijking met 1984 is hierdoor mogelijk. Globaal gezien kan worden gesteld dat in dat jaar 73 ha kruidenrijk en/of vochtig tot nat grasland aanwezig was en in 1997 is dit gedaald tot 45 ha. Het aandeel kruidenrijk en/of vochtig grasland is met 38 % gedaald. In feite betekent dit ook een afname van geschikt biotoop voor kritische weidevogels.

Er zijn in de periode 1983-1997 geen, voor weidevogels negatieve, ingrepen in het landschap geweest. Het areaal rietland en moeras(bos) is vrijwel gelijk gebleven.

3. Methode

Het gebied is viermaal bezocht in het voorjaar van 1997 (zie tabel 1). De inventarisatie vond plaats vanaf de hooggelegen winterdijk langs het Zwarte Water. Het uiterwaardengebied was vanaf deze dijk goed te overzien. Waar mogelijk zijn insteken gemaakt via boerenpaden haaks op de dijk. Polder Groot Cellemuiden is geïnventariseerd vanaf de Ringweg. Ook hier zijn insteken gemaakt. Alle vier de bezoeken zijn afgelegd tijdens zonnig, onbewolkt tot halfbewolkt weer. Het zicht was hierbij uitstekend.

Tabel 1. Overzicht van de bezoekdata en -tijden in 1997.

01 april	08.35 - 14.00 uur
17 april	10.40 - 14.00 uur
13 mei	09.50 - 13.40 uur
30 mei	13.30 - 16.00 uur

Het onderzoek heeft zich alleen gericht op de weidevogels. Hieronder wordt verstaan de steltlopers, eenden en zangvogels in uitsluitend het agrarisch gebied. Moerassen, rietlanden, bosjes en kolken zijn niet bezocht. Er werd geïnventariseerd volgens de uitgebreide territoriummethode zoals deze beschreven is in Van Dijk (1996). Het bepalen van het aantal territoria werd gedaan volgens de normen van SOVON (Van Dijk 1996). In totaal werden 915 minuten (15,25 uur) besteed aan de inventarisatie, wat neerkomt op een bezoekingensiteit van 3,6 minuten per ha.

4. Resultaten

Algemeen

Er werden in 1997 negen soorten weidevogels waargenomen (zie tabel 2 en bijlage 1). De *Grutto* en *Tureluur* staan vermeld op de lijst van bedreigde en zeldzame vogelsoorten in Nederland ("Rode lijst"). *Slobeend*, *Veldleeuwerik*, *Graspieper* en *Gele kwikstaart* zijn minder algemene broedvogels in Nederland. Vermeldenswaardig is dat in de kolken op de gemeentegrens van Hasselt en Genemuiden in ieder geval tien territoria zijn vastgesteld van de *Zwarte stern*, eveneens een Rode lijst-soort.

Vergelijking met 1984

Zoals in de inleiding reeds is vermeld werden de uiterwaarden van het Zwarte Water ook in 1984 op broedvogels onderzocht. De gebruikte methode in beide jaren komt met elkaar overeen, wat een vergelijking van de resultaten mogelijk maakt (tabel 2). In 1978 is eveneens een broedvogelinventarisatie uitgevoerd (Gerritsen 1978). De telomstandigheden waren slecht, als gevolg van langdurig hoog water in de uiterwaarden tijdens de aanvang van de broedtijd van weidevogels (mond. meded. G. Gerritsen). Er werden veel verschuivingen waargenomen waardoor er weinig weidevogelterritoria waren. De resultaten van deze inventarisatie zijn niet opgenomen in tabel 2 want een vergelijking met 1984 en 1997 lijkt, gezien het afwijkende karakter, niet zinvol.

Er zijn acht soorten in aantal achteruit gegaan of als broedvogel verdwenen. Er zijn geen broedgevallen geconstateerd van *Zomertaling* en *Veldleeuwerik*. In het voorjaar werd een baltsend paartje talingen aangetroffen. Deze eenmalige waarneming is niet voldoende om te spreken van een zeker broedgeval. De *Veldleeuwerik* is in zijn geheel niet waargenomen. De *Scholekster*, *Grutto* en *Slobeend* vertonen een daling van > 50%. Een daling van 20 - 35 % is te zien bij de *Wilde eend*, *Kievit* en *Tureluur*. De sterke afname van de *Scholekster* is vooral opmerkelijk. Waarschijnlijk hebben de intensivering van de landbouw en de vershraling van het gebied vanwege de nadruk op het botanisch beheer (hooien en eventueel nabeweiden, zonder extra mestgiften) een negatieve invloed op de weidevogelstand. Hoewel er in 1997 van de *Graspieper* en *Wulp* twee territoria meer zijn vastgesteld dan in 1984, kan er gezien het lage aantal niet echt gesproken worden van een toename. De *Gele kwikstaart* is een nieuwe broedvogel in het gebied.

Tabel 2. Overzicht van de weidevogels in 1984 en 1997.

n= aantal paren; dh= dichtheid per 100 ha.

soort	n 1984	n 1997	dh 1984	dh 1997
Wilde eend	14	11	5.4	4.3
Zomertaling	3	0	1.2	0
Slobeend	7	3	2.7	1.2
Scholekster	15	4	5.8	1.6
Kievit	82	54	31.9	21.0
Grutto	93	29	36.2	11.3
Wulp	1	3	0.4	1.2
Tureluur	25	16	9.7	6.2
Veldleeuwerik	5	0	1.9	0
Graspieper	3	5	1.2	1.9
Gele kwikstaart	0	2	0	0.8

5. De waarde van het gebied voor kritische weidevogels

Kritische weidevogels komen vooral voor in vochtige tot natte graslandgebieden met een minder intensief agrarisch gebruik. Dergelijke gebieden zijn landelijk gezien in oppervlakte afgenomen. Van oudsher zijn dit de meest geschikte biotopen voor weidevogels. Met name de voor verdroging en intensivering gevoelige soorten geven thans een indicatie van goede weidevogelgebieden. Zij zijn hierdoor extra beleidsgevoelig. Tot de waargenomen kritische weidevogels worden gerekend: *Grutto*, *Tureluur*, *Veldleeuwerik*, *Graspieper*, *Slobeend* en *Zomertaling*.

dichtheden

Er is in de polder Groot Cellemuiden een maximale dichtheid van de *Grutto* gemeten van 14 paar/100 ha. In 1984 was hier een dichtheid van 17 paar/100 ha. Genoemd maximum is echter een fractie van die in 1984. Een maximale dichtheid van 54 paar/100 ha werd vastgesteld in het deel ter hoogte van de Roebol. Anno 1997 waren hier nog slechts drie paren van over. De hoogste dichtheid van de *Tureluur* komt in 1984 voor in de polder Groot Cellemuiden (14 paar/100 ha). Deze is gedaald naar 8 paar/100 ha. De *Veldleeuwerik* is niet als broedvogel aangetroffen. In 1984 kwam nog een maximale dichtheid voor van 4 paar/100 ha in polder Groot Cellemuiden. In deze polder werden zowel in 1984 als in 1997 de hoogste dichtheden van de *Graspieper* gemeten (resp. 3 en 4 paar/100 ha). De maximale dichtheid van de *Slobeend* is gedaald van 5 paar naar 2 paar/100 ha. De *Zomertaling* werd in 1997 niet broedend aangetroffen. De maximale dichtheid in 1984 bedroeg 2 paar/100 ha. Beide eendensoorten komen voor ten zuiden van de Roebol.

verspreiding van de kritische soorten

In figuur 2 zijn de concentraties van territoria weergegeven van de genoemde kritische weidevogels. Daarbij zijn ook de extensieve en vochtige graslandpercelen vermeld. Tevens zijn de Staatsbosbeheerreservaten opgenomen. Er zijn twee clusters van kritische weidevogels te onderscheiden.

Een weidegebied in Overijssel wordt als waardevol voor kritische weidevogels beschouwd als het bij een minimale grootte van 100 ha een dichtheid > 15 paar *Grutto* heeft. Daarnaast zijn overige kritische soorten aanwezig. Bij kleine geïsoleerde gebieden moet de minimaal dichtheid 30 paar/100 ha zijn.

Groot Cellemuiden (104 ha): in deze polder komen vochtige en kruidenrijke graslanden voor. De volgende dichtheden/100 ha aan kritische weidevogels werden gemeten. Tussen haakjes staat het aantal broedparen vermeld.

Grutto	14.4	(15)
Tureluur	8.7	(9)
Graspieper	3.8	(4)

Groot Cellemuiden voldoet voor de *Grutto* bijna aan deze norm. De hoge dichtheid van de *Tureluur* geeft extra waarde aan het gebied.

Klein Cellemuiden (46 ha): een deel van dit blok wordt na 15 juni gemaaid en incidenteel voorzien van ruige stalmest. Waargenomen kritische weidevogels zijn:

Slobeend	4.3	(2)
Grutto	19.6	(9)
Tureluur	8.7	(4)
Graspieper	2.2	(1)

Dit gebied is te klein waardoor de dichtheid van de *Grutto* te laag is voor de categorie "waardevol". Overige vermeldenswaardige soorten zijn *Slobeend* en *Tureluur*.

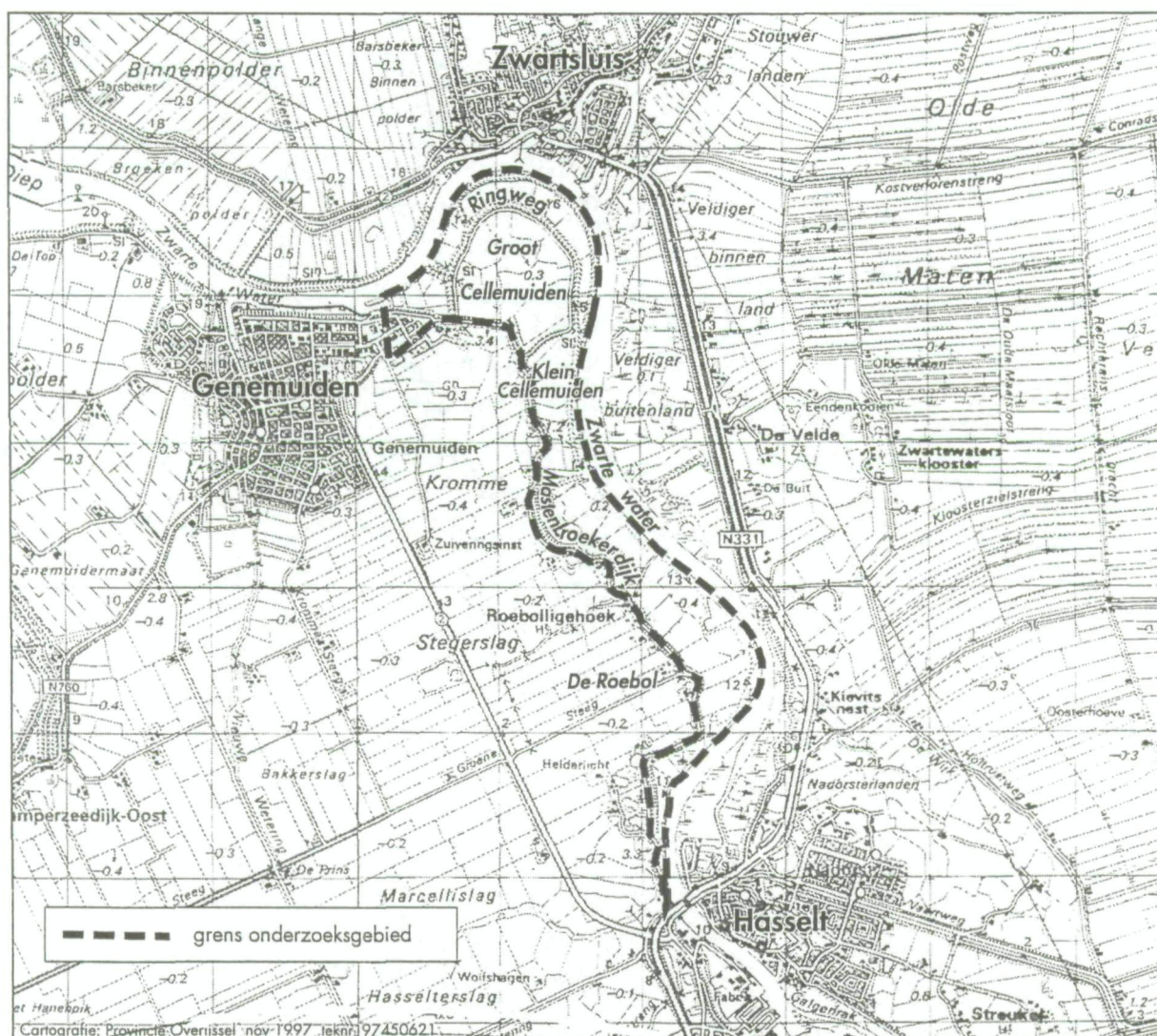
6. Overzicht van de gebruikte literatuur

Bremer, P., G.J. Gerritsen, T.J. de Kogel & A.J. Dijkstra, 1985. Flora en fauna van het Staphorsterveld en het Zwarte Water. Basisrapport milieu-inventarisatie. Provinciale Planologische Dienst van Overijssel, Zwolle.

Dijk, A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken. SOVON, Beek-Ubbergen.

Gerritsen, G.J., 1978. Ornithologische gegevens betreffende "de Zwarte Wateruiterwaarden tussen Hasselt en Zwartsluis". Broedvogelinventarisatie 1978. Getypt verslag.

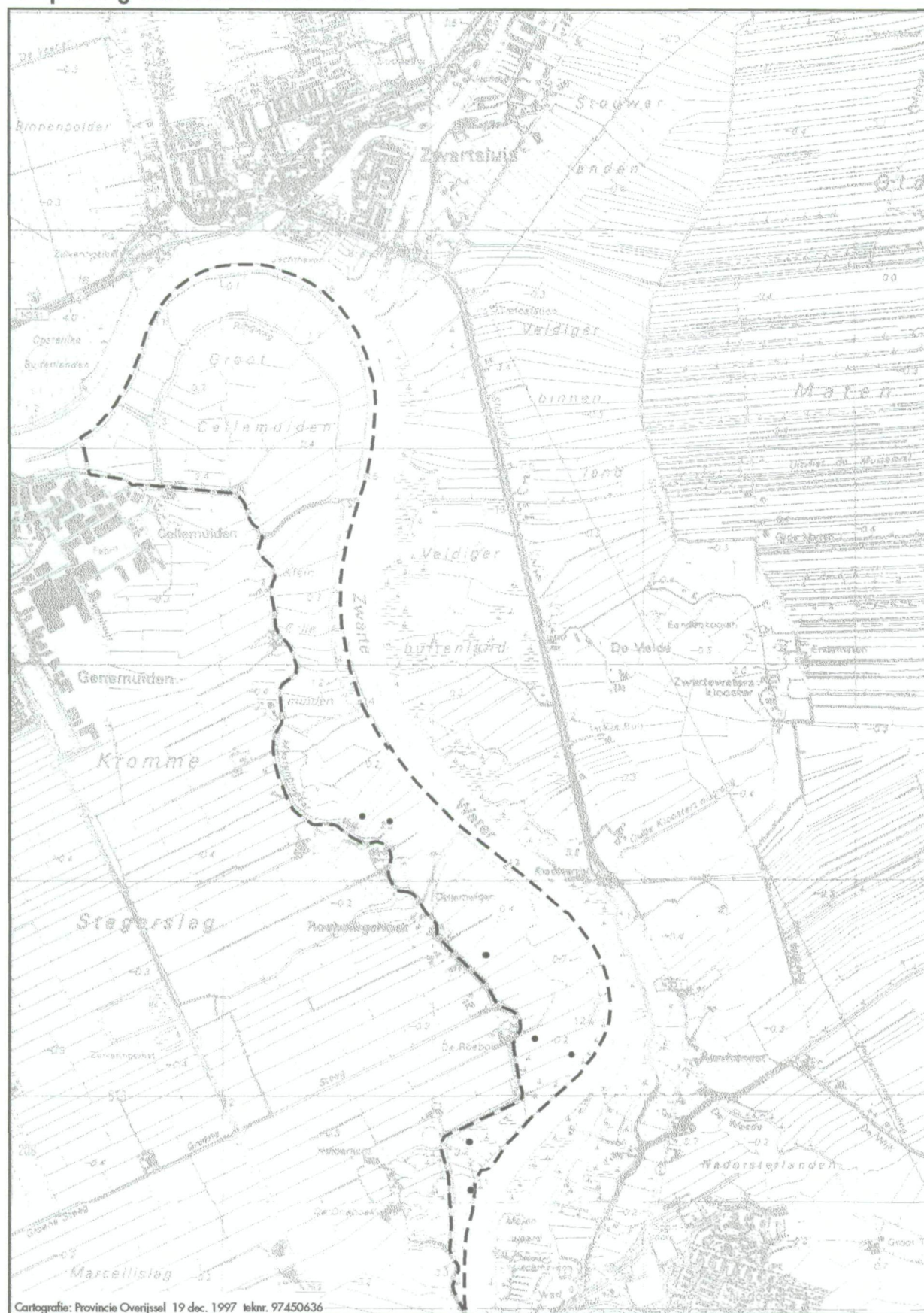
Staatsbosbeheer, 1991. Beheersplan object Uiterwaarden Zwarte Water 1991-2001.

Figuur 1. Ligging van het onderzoeksgebied

Bijlage 1. Overzicht van de territoria van weidevogels in 1984 en 1997.

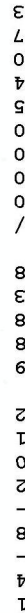
Verspreiding van de Slobeend in 1984

Cartografie: Provincie Overijssel 19 dec. 1997 tek. 97450636

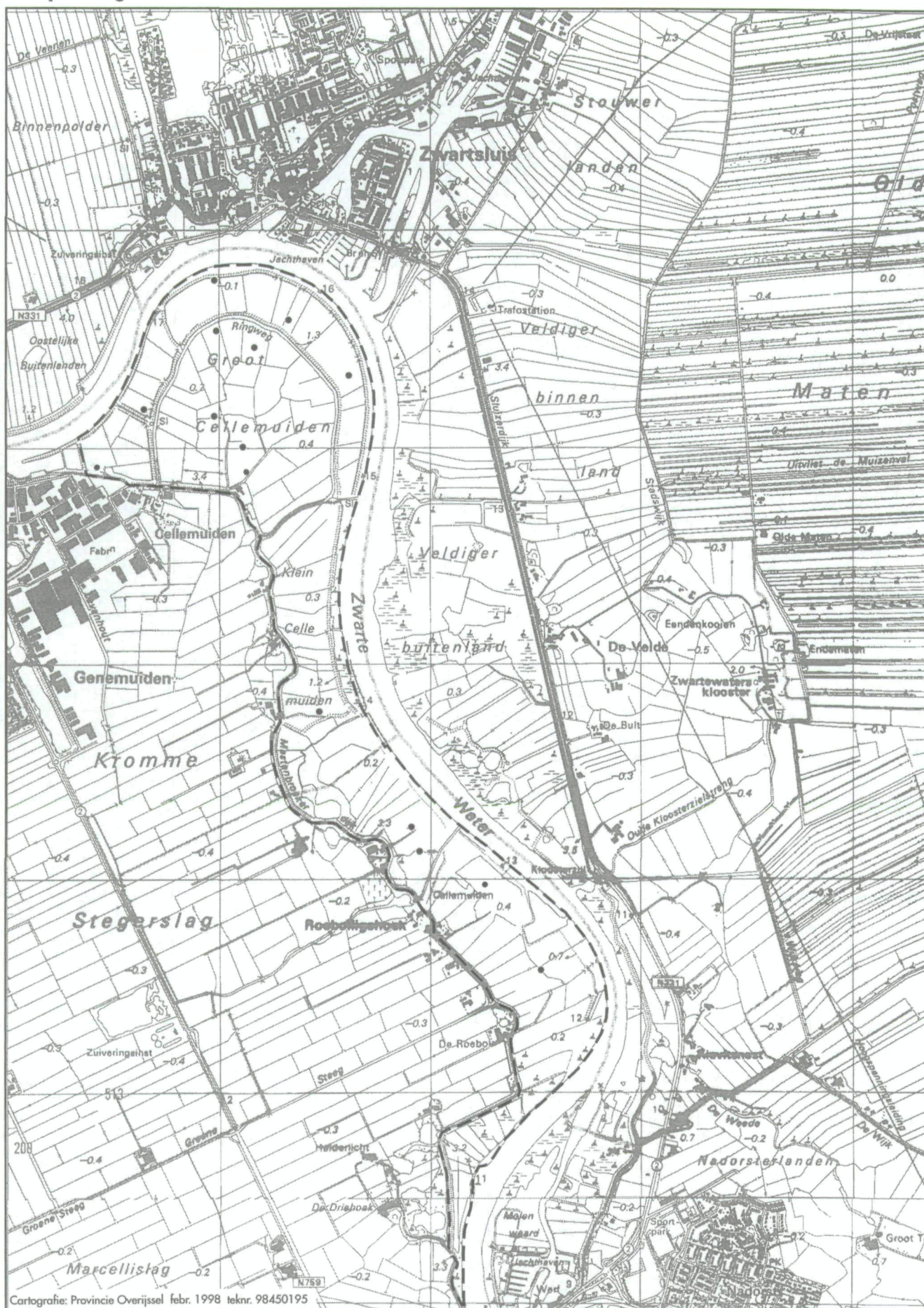
--- grens onderzoeksgebied

Figure 1. Schematic representation of the experimental design. The subjects were divided into two groups: the control group (CG) and the experimental group (EG). The CG was divided into two subgroups: the control group (CG) and the control group (CG). The EG was divided into two subgroups: the experimental group (EG) and the experimental group (EG). The CG was divided into two subgroups: the control group (CG) and the control group (CG). The EG was divided into two subgroups: the experimental group (EG) and the experimental group (EG).

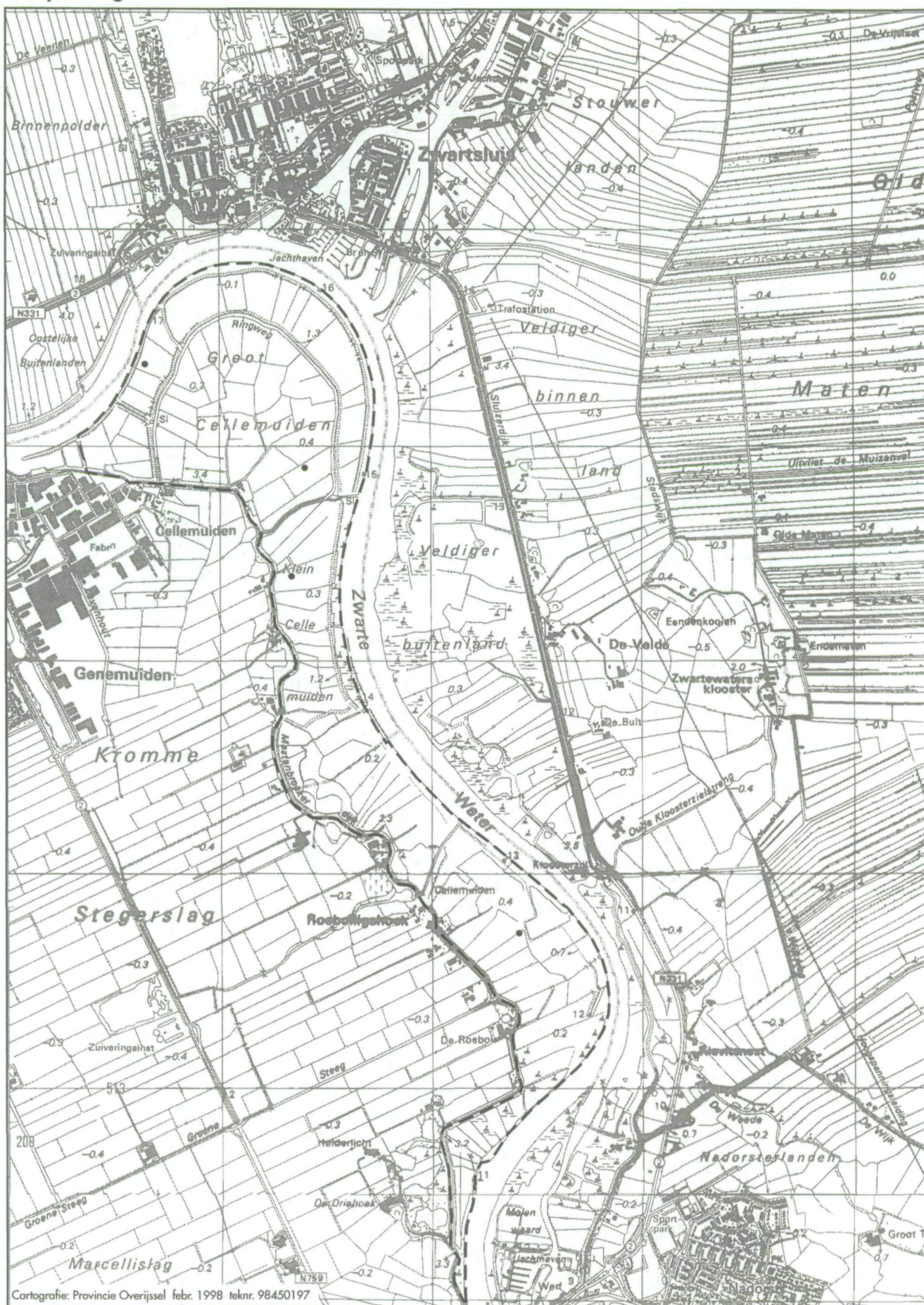
— — — grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Scholekster in 1984

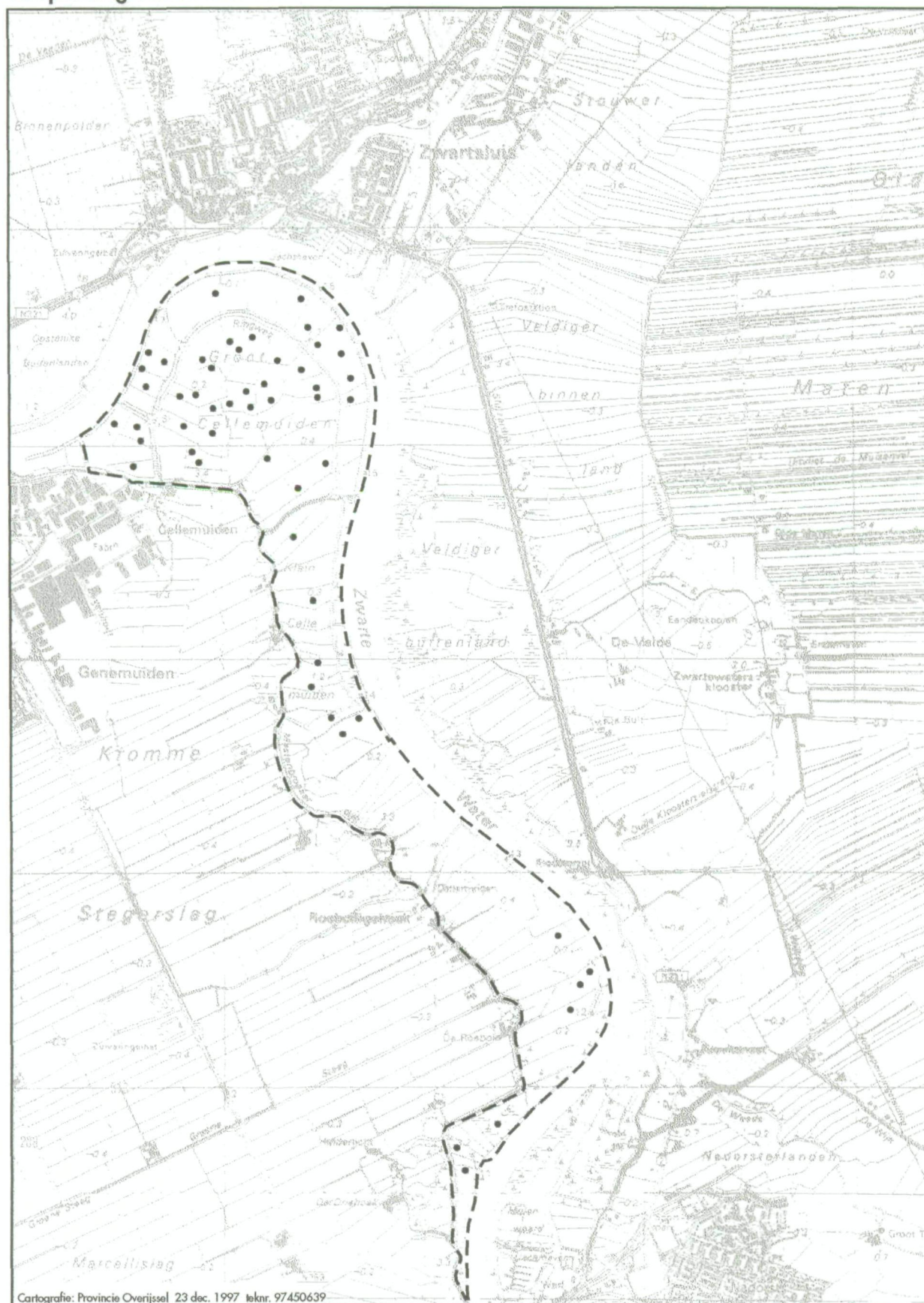
--- grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Scholekster in 1997

— — — grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Kievit in 1997

Cartografie: Provincie Overijssel 23 dec. 1997 teknr. 97450639

--- grens onderzoeksgebied

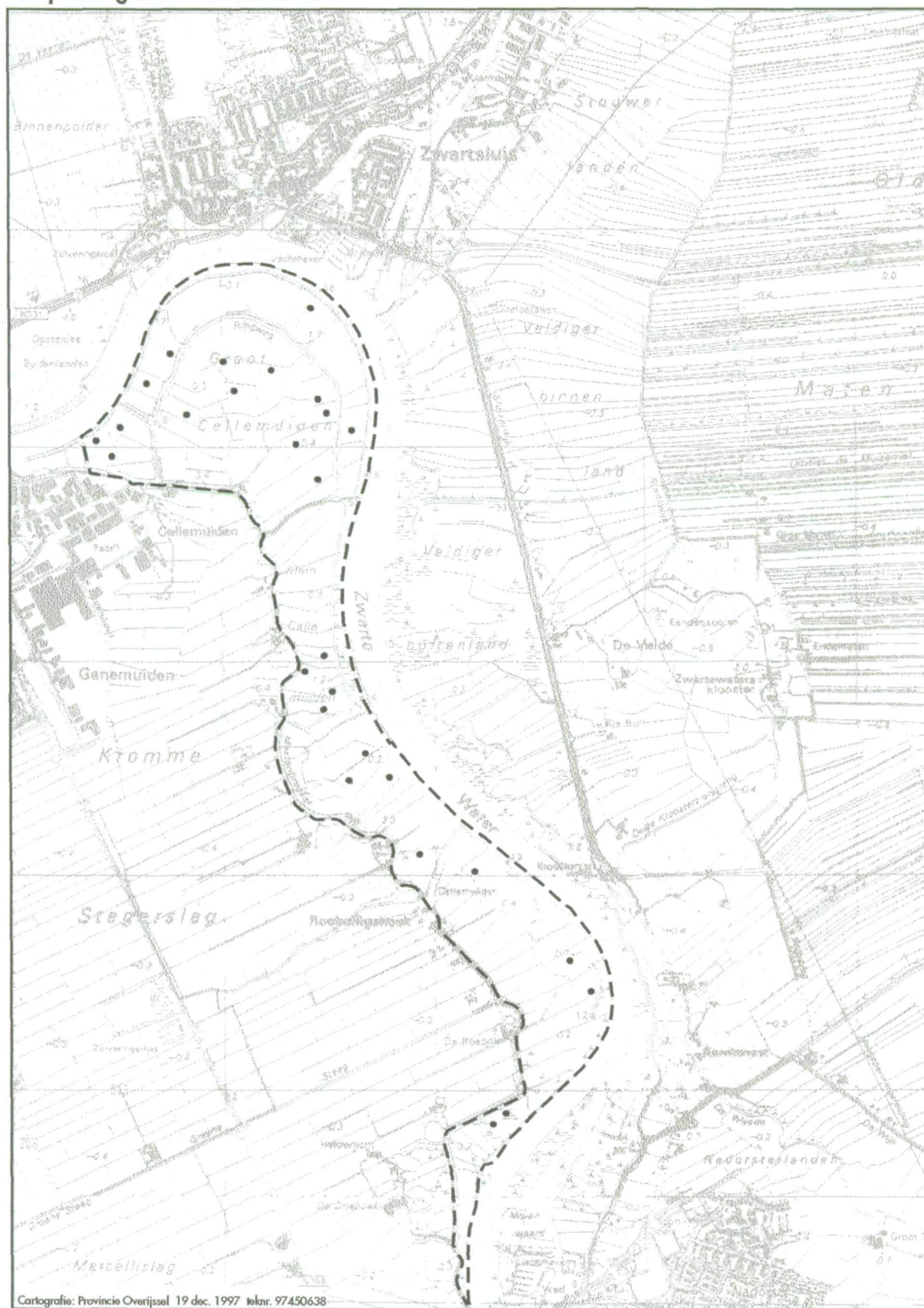
Verspreiding van de Grutto in 1984

Cartografie: Provincie Overijssel 18 dec. 1997 lokaal 97450629

--- grens onderzoeksgebied

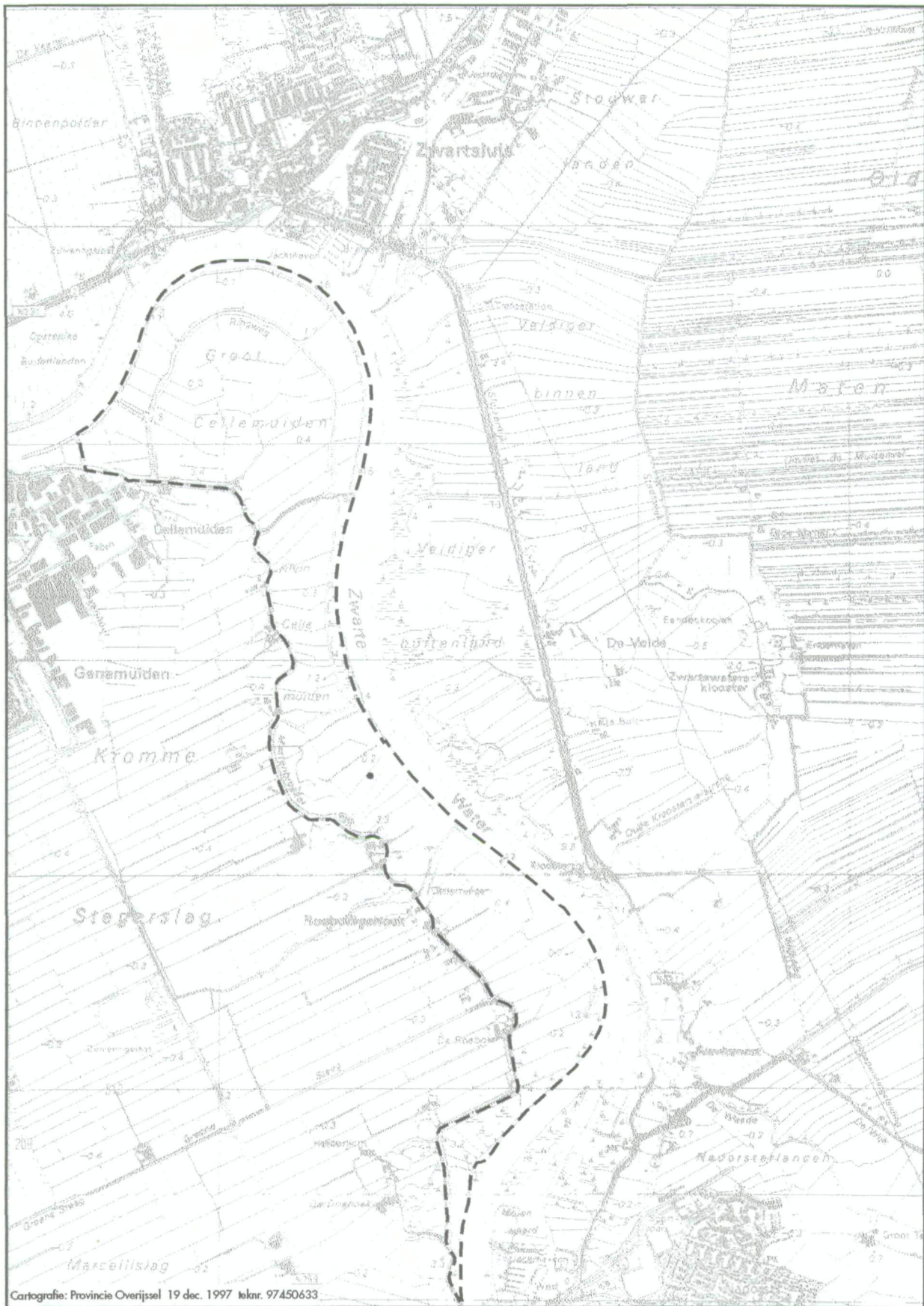
Verspreiding van de Grutto in 1997

Cartografie: Provincie Overijssel 19 dec. 1997 lknr. 97450638

--- grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Wulp in 1984

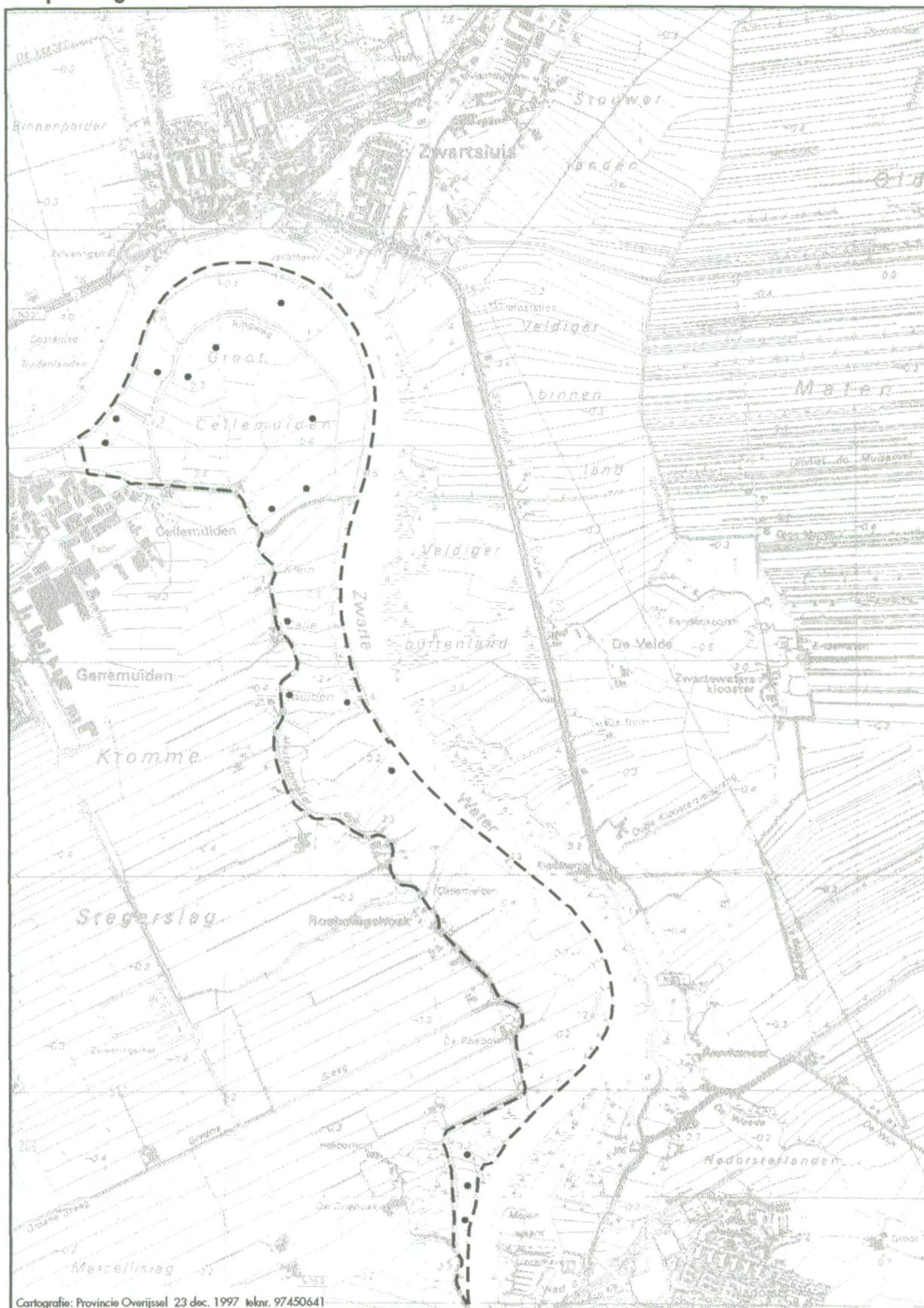
Cartografie: Provincie Overijssel 19 dec. 1997 tek. 97450633

--- grens onderzoeksgebied

This is a detailed historical map of the Cellermuiden area in the province of Overijssel, dated 1868. The map shows the Zwanenwater (Swan Water) flowing through the region. Key locations include Cellermuiden, Stegerslag, Macellistag, and various smaller villages and hamlets. The map also depicts the Zwanenwater, Cellermuiden, and surrounding villages like Stegerslag and Macellistag. The map includes a dashed line indicating a boundary or watercourse. The map is oriented with North at the top.

— — — grens onderzoeksgebied

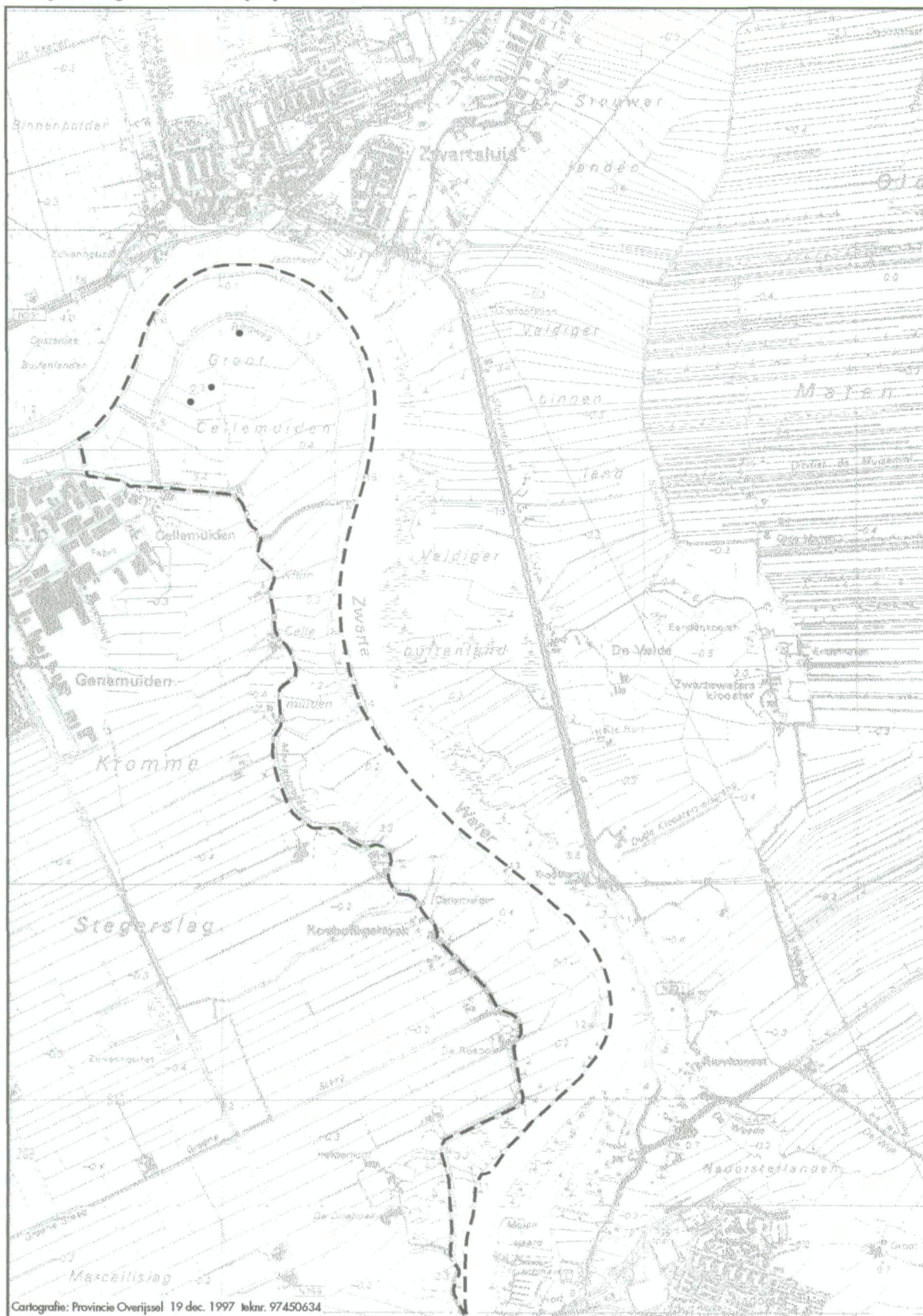
Verspreiding van de Tureluur in 1997

Cartografie: Provincie Overijssel 23 dec. 1997 tek. 97450641

--- grens onderzoeksgebied

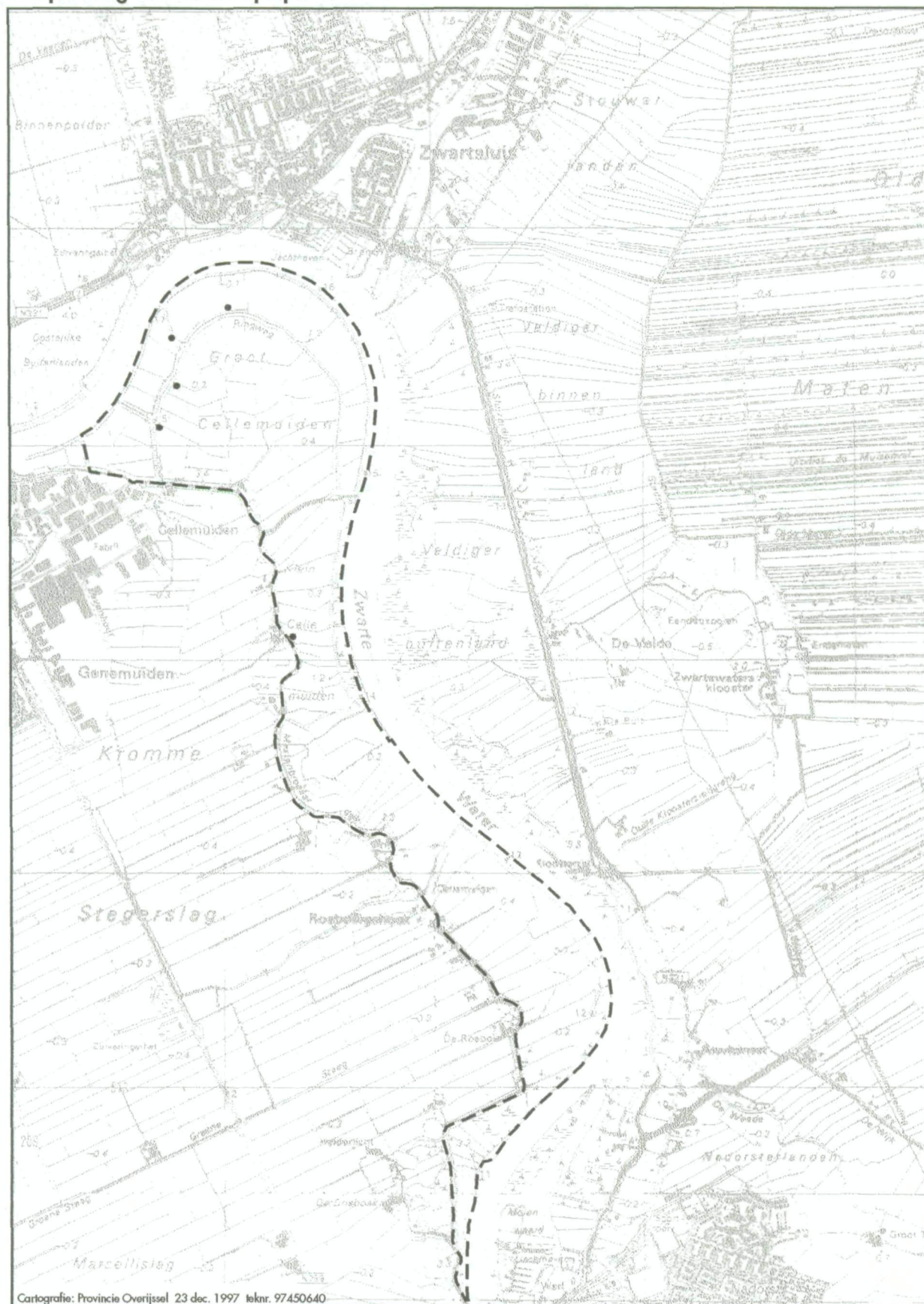
Verspreiding van de Graspieper in 1984

Cartografie: Provincie Overijssel 19 dec. 1997 lokaal. 97450634

--- grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Graspieper in 1997

--- grens onderzoeksgebied

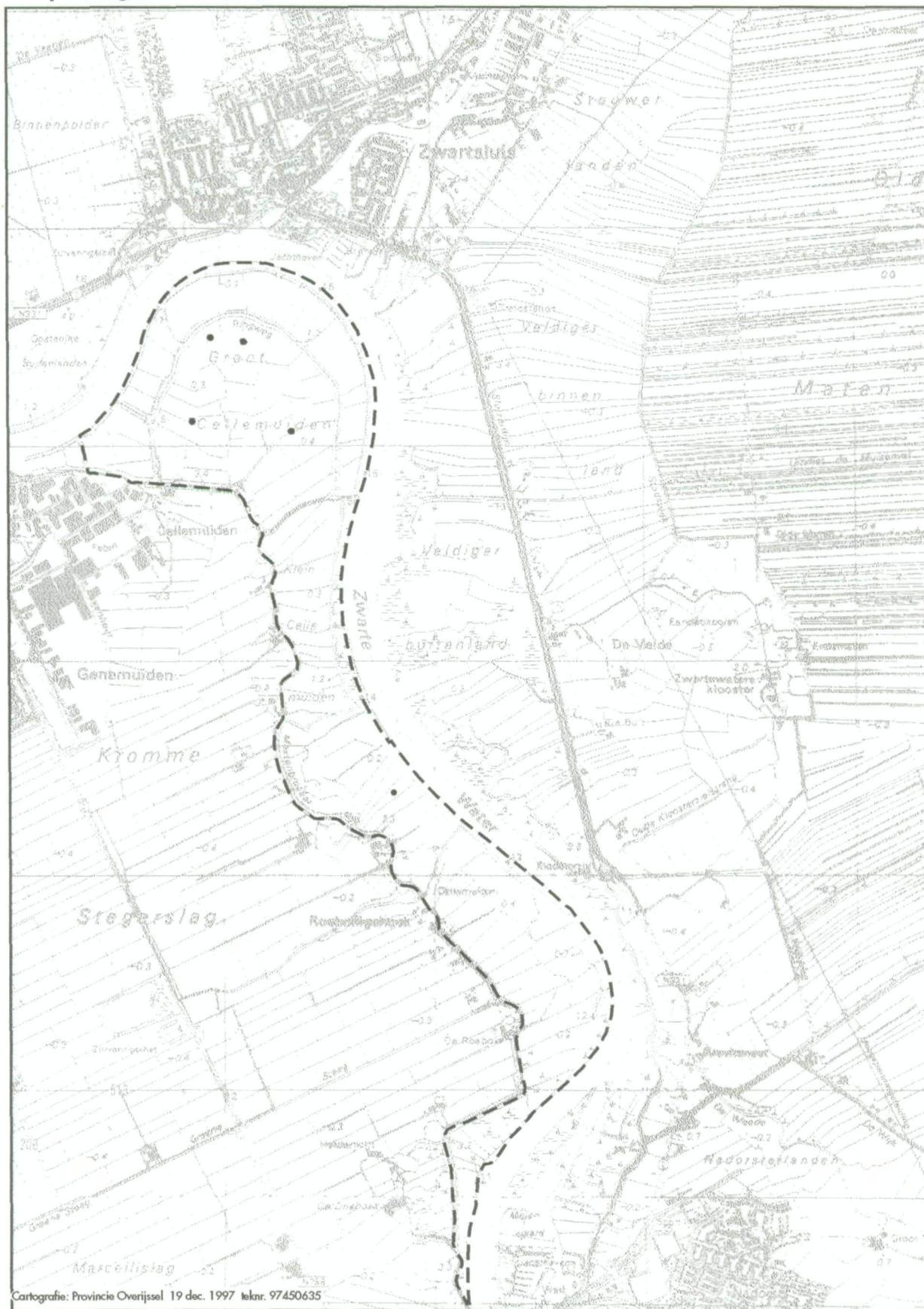
Verspreiding van de Zomertaling in 1984

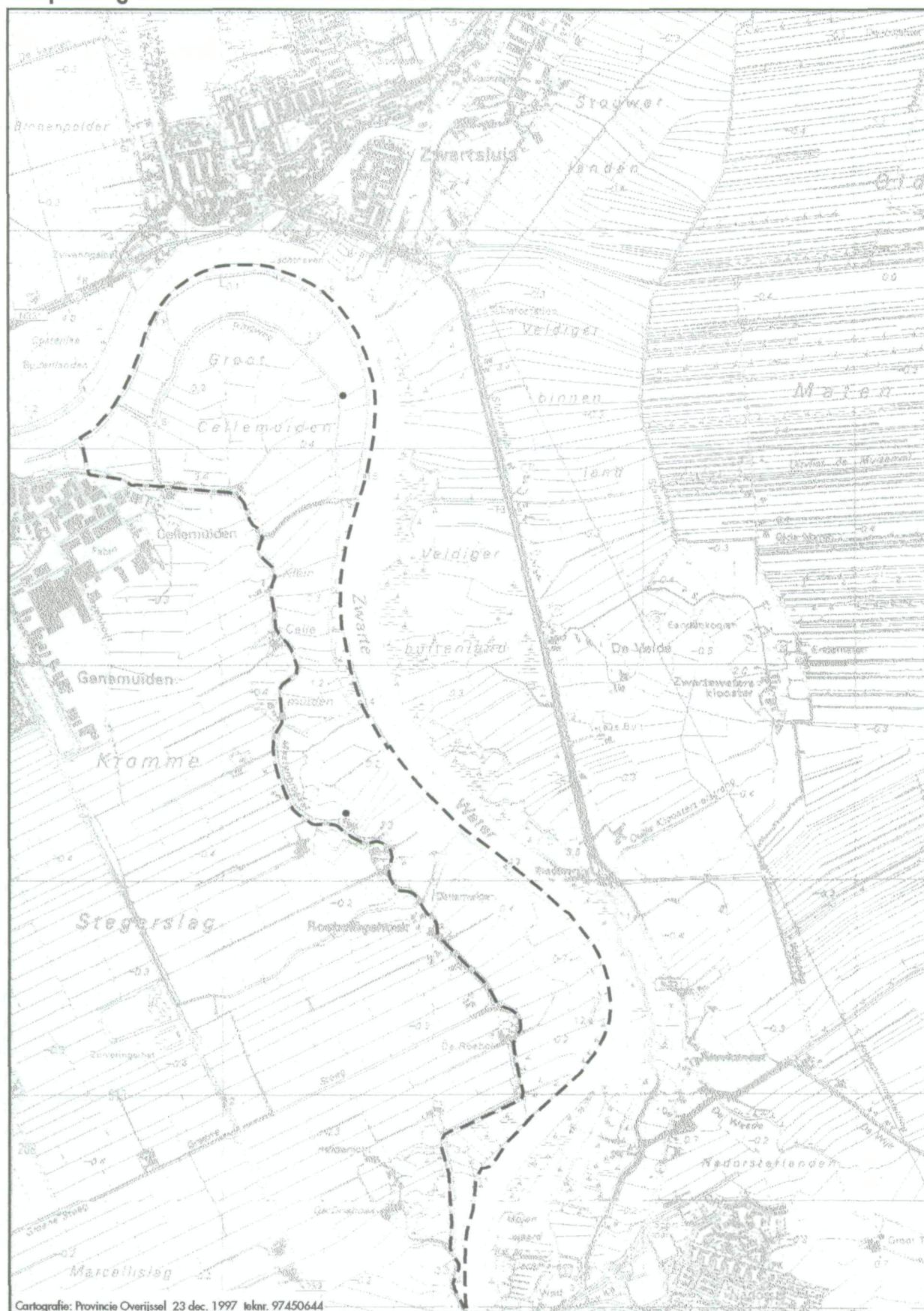
Cartografie: Provincie Overijssel 19 dec. 1997 tek.nr. 97450637

--- grens onderzoeksgebied

Verspreiding van de Veldleeuwerik in 1984

Verspreiding van de Gele kwikstaart in 1997

--- grens onderzoeksgebied